Проф. др **Гордана Стокић**
Катедра за библиотекарство и информатику
Филолошког факултета у Београду

УДК 005.02

БИБЛИОТЕКАРСТВО И МЕНАЏМЕНТ: МОГУЋА ПАРАЛЕЛА

Постоји извесна сличност у развоју библиотекарства и менаџмента као научних дисциплина, јер су и вештина комуникације између људи и забележеног знања и вештина организовала и управљања људским производним активностима, упркос својој великој старости, прошле дуг пут пре него што су почеле полагати право на статус науке. Ово не значи да је старост критеријум по коме се одређеној грани интелектуалне делатности признаје научни ранг, већ да епистемологија зна за многе дисциплине које су брже и лакше прошле процес сциентизације, а уз то су се у историји праксе и теорије сазнања појавиле знатно касније од библиотекарства или менаџмента. Разлози таквом следу догађаја налазе се у општем цивилизацијском нивоу који је морао бити постигнут да би поменуте дисциплине могле заокружити свој практични и теоретски корпус.

Релативно висок степен друштвеног организовања и стабилна економска основа јесу предуслови за развој професија. Но, било је потребно да буржоаска револуција у Француској и индустријска револуција, која се из Енглеске проширила на Европу и северну Америку, потпуно измене однос људи према раду и према знању, те да настану претпоставке теорије организације и управљања радом - менаџмента, и теорије организације и управљања забележеним знањем - библиотекарства. Предуслови за развој ових дисциплина створени су, дакле, на тлу Европе, први покушаји генерализовања и систематизовања знања у овим областима такође су изданци европског тла, док су обе доживеле пуни процват у Сједињеним Америчким Државама у 20. веку.

Крајем 18. века, најмногољуднија земља Европе, Француска, постала је поприште жестоких сукоба између кметова и буржоазије са једне стране, те феу-

далаца, свештенства и краља са друге. Сељаштво, које је у највећој мери осећало последице убрзаног сиромашења државе, настојало је да се свим средствима ослободи преживелог феудалног система, док се све богатији сталеж младе буржоазије борио за политичку власт. Средином 1789. године у Паризу је формирана уставотворна скупштина, у чији су састав поред представника свештенства и племства ушли и представници тзв. трећег сталежа, који је изнудио учешће у власти. Неспреман на компромисе које би донео нови устав Француске, краљ Луј XVI настојао је да, користећи војску, поврати изгубљене позиције и распусти ову скупштину. Након што је као симбол краљеве тираније 14. јула 1789. пала Бастиља, уставотворна скупштина је 4. августа укинула феудални систем, а 26. августа 1789. прогласила *Декларацију о правима човека и грађанина.* Њоме су прокламовани слобода, једнакост, право на слободно изражавање мишљења, право на отпор насиљу и неповредивост власништва. Крајем 1789. године били су још увек могући договори око успостављања монархистичког система у коме би правна и извршна власт биле подељене између краља и скупштине, но реакционарне снаге држале су се својих позиција и уздале у међународну помоћ све до 21. септембра 1792. године, када је у Паризу донета *Национална конвенција* којом је укинута монархија и успостављена република. Упркос повременим крвавим обрачунима и променама савезника, погубљењу краља и ратовима са спољашњим непријатељима који су уследили, последице француске буржоаске револуције отвориле су нову перспективу европском човеку.

Идеје које су заступане током Револуције обично се називају идејама просветитељства, покрета којим су, у другој половини 18. века, заступани идеали просвећивања, индивидуализма, хуманитаризма и толеранције, те пропагиране социјалне и политичке реформе. Оцењујући да католичка црква кочи напредак човечанства својим подупирањем ирационализма, те да шири предрасуде и подстиче фанатизам и верску мржњу, просветитељи су борбу против црквене догме сматрали једним од својих главних задатака, супротстављајући јој непоколебљиву веру у моћ знања, науке и образовања. „За ове мислиоце, филозофија, наука, историја и књижевност, садржавале су етичку компоненту; оне су обезбеђивале знање које је унапређивало појединца и друштво и доприносило срећи људи.“[1)] Ипак, иако су њихове идеје помогле да се покрене Француска революција, најзначајнији представници просветитељства (Шарл Монтескје, 1689-1755; Франсоа Мари Аруе Волтер, 1694-1778; Жан Жак Русо, 1712-1778; Дени Дидро, 1713-1784; Клод Адријан Хелвеције, 1715-1771; Жан Даламбер, 1717-1783; Томас Пејн, 1737-1809), нити су били револуционари, нити су 1789. године били међу живима.

Истовремено са ширењем идеја просветитељства у Француској, у Великој Британији забележен је револуционарни преокрет у начину производње матери-

јалних добара. Изузетно убрзање у степену развитка и промена у производној делатности, карактеристично за период између 1750. и 1900. године, коме је претходио низ крупних проналазака попут парне машине, а које је за последицу имало пораст продуктивности рада, пад цене производа, стварање вишка вредности и вишка радне снаге, назива се у историји цивилизације индустријском револуцијом. Укидање феудализма, промене које воде од рурално-аграрне до индустријско-тржишне привреде, појава машина и погона где су машине покретане помоћу воде и водене паре, концентрација машина, радника и материјала за производњу на једном месту, избацила је у први план функцију организатора и руководиоца.

а) *Развој теорије менаџмента*

Иако је, најпре у Европи а потом и у Америци, било покушаја да се систематизују послови руковођења и управљања производњом, као и покушаја да се радни односи хуманизују скраћењем радног времена или ограничавањем рада деце, они нису били више од појединачних случајева. Литератури из области менаџмента пут су утрли класични економисти Адам Смит (1723-1790), Џон Стјуарт Мил (1806-1873) и Алфред Маршал (1842-1924), који су у својим радовима менаџмент означили као посебну тематску област и подстакли даља размишљања на ову тему. Средином 19. века, међутим, рођене су две личности, Фредерик Тејлор и Макс Вебер, које су развиле, свака на свој начин, богату активност у области оганизације и управљања. Њихов рад текао је паралелно и наоко без директне међусобне везе, а поставио је трајно вредне принципе мишљења и делања у домену менаџмента.

Американац Фредерк Тејлор (1856-1915) машински инжењер по струци, кога данас сматрамо творцем научног менаџмента, формулисао је своје принципе организације рада на основу дугогодишњег радног искуства у производним погонима. Напредујући од обичног радника до главног погонског инжењера у челичани, те теоретичара процеса управљања у фабрикама, Тејлор је осмислио поступке који ће од руковођења начинити систематизовану активност усмерену на обезбеђење максималне ефикасности на раду и максимални напредак како за послодавца, тако и за запослене. Тејлоров систем управљања био је заснован на четири принципа: изучавању сваког дела радног задатка и осмишљавању најбољег начина за његово извођење, пажљивом избору радника и њиховој припреми за извршење одређеног задатка и то применом научних метода, блиској сарадњи између управе и радника која би обезбедила да они користе праве методе и, најзад, на подели рада и одговорности. Сматрајући да је циљ успешног руководства у фабрици да исплати високе наднице и да има ниске трошкове производње, Тејлор је био заговорник стандардизације радних

поступака, обезбеђења оптималних услова за рад, перманентне обуке радника за обављање појединих послова, те промене концепта управљања у смислу методичног планирања, контроле и доношења одлука.[2)]

Један од најзначајнијих интелектуалаца свога времена, савременицима познатији као политичар него као научник, Немац Макс Вебер (1864-1920), оставио је за собом обимно и разноврсно иако недовољно систематизовано дело. Бавећи се методологијом природних и друштвених наука, човеком као друштвеним бићем, етиком, структуром друштва и његовим организацијама, влашћу, односом религије и привреде у друштву, те природом и пореклом капитализма, он се данас сматра једним од твораца социологије као науке, а дугујемо му и концепт бирократије као хијерархијске организације, устројене на чврстим и бројним правилима рада која обезбеђују једнообразност пословања, тачност и предвидивост, али онемогућавају приватну иницијативу и импровизације у раду. Наставши са развојем робно-новчане привреде, уређеним пореским системом, те умножавањем општих јавних послова и управних задатака, бирократија је пресудно утицала на напуштање средњовековног система образовања, прогласивши идеалом не свестрано образовану личност, већ стручњака за једну област знања, сматрао је Вебер.

„Вебер је показао како су разна религијска уверења утицала на схватање природе разних народа, уобличавала њихове друштвене и политичке институције и економско понашање и доприносиле развоју рационализације (...) Најчувенија Веберова теза јесте да је протестантизам, који је схватао рад као верску дужност а хедонизам као грех, и захтевао самоконтролу, рационално планирање људског живота у сагласности са божјом вољом, производио поглед на свет који је био погодан за потребе капитализма (...) Капитализам, говорио је Вебер, није жеђ за новцем, жеља за стицањем која се испољавала још од првих дана цивилизације. Карактеристична црта капитализма јесте рационална организација свих пословних активности, укључујући и радну снагу, тако да је профит непрекидан и може се израчунати."[3)]

Индустријско и пословно окружење остало је у првој половини 20. века у жижи интересовања стручне јавности. Један од Тејлорових савременика, Француз Анри Фајол (1841-1925), поставио је на европском тлу темеље менаџмента као научне дисциплине, иако је његова „Индустријска и општа администрација", објављена први пут у Француској 1916. године, постала широко прихваћена тек пошто је 1949. објављена у Сједињеним Државама под називом „Општи и индустријски менаџмент". Његов допринос науци о управљању представља чињеница да је први поделио изучавање менаџмента у функционалне области: планирање, организовање, издавање наредби или налога, координацију рада и контролу. Користећи у највећем броју својих радова тер-

мин администрирање и не разграничавајући га доследно од термина управљање, Фајол је дефинисао четрнаест принципа који управу предузећа чине успешном. Подела посла, ауторитет и одговорност, дисциплина, јединство издавања наредби, јединство руковођења, подређивање појединачних интереса општем интересу, награђивање, централизација, скаларни ланац контроле, ред, правичност, кадровска стабилност, иницијатива и колективни дух, постале су тако категорије менаџмента којима ће бити посвећени стручни радови бројних каснијих теоретичара менаџмента.

Фајолову систематизацију поступака управљања допунио је 1936. године Лутер Галик (1892-1983) формулишући акроним *POSDCORB* за седам конститутивних елемената менаџмента: планирање, организовање, кадровску политику, управљање, координацију, подношење извештаја и финансирање, у смислу састављања буџета, финансијских планова, књиговодства и финансијске контроле. Но већ су Фајолови радови потврдили постојање неколико *школа* у покрету научног менаџмента, од којих је Тејлор припадао тзв. класичној или традиционалној, Тејлоров помоћник на почетку каријере Хенри Гант (1861-1919) чинио пионирске покушаје истраживања понашања појединаца у радном окружењу, док су Фајол и Галик засновали процесну или функционалистичку школу. Све већи број заинтересованих за област менаџмента, разнородност тема којима се баве и разноврсност приступа проблематици, довели су до разгранавања теорије менаџмента, коју ће нарочито крајем 20. века бити тешко преточити у уџбеничке систематизације.

Основне слабости теорија класичног менаџмента, уочљиве кроз упрошћено тумачење радне мотивације у процесу производње и недовољно истицање потреба за партиципативним системом управљања, довеле су до појаве нове, бихејвиористичке школе менаџмента. Оснивач школе, амерички социолог Елтон Мејо (1880-1949), имао је бројне истомишљенике и следбенике (Хуго Манстерберг, 1863-1916; Мери Паркер Фолет, 1868-1933; Честер Барнард, 1886-1961; Оливер Шелдон, 1894-1951, Даглас Мек Грегор, 1906-1964; Абрахам Маслоу, 1908-1970; Крис Аргирис, р. 1957), који су у својим радовима осветљавали различите аспекте људског понашања у радном процесу.

Значај који су савременици придавали развоју менаџмента огледа се у раним настојањима да се он у практичном и теоријском смислу институционализује. Универзитетско образовање менаџера иницирано је 1881. године, када је на Универзитету у Пенсилванији основана прва пословна школа у Сједињеним Државама. Године 1898. школе сличног стручног профила отворене су на универзитетима у Чикагу и Калифорнији, да би већ 1911. у САД радило 30 школа за менаџере. На тлу Европе, међутим, организују се прве међународне конференције посвећене менаџменту (Праг, 1924; Брисел, 1925; Париз, 1926), које свој рад

крунишу 1927. године оснивањем Међународног института за менаџмент у Женеви.

У време Другог светског рата и непосредно после њега најзначајнији развој доживела је квантитативна или математичка школа теорије менаџмента. Бавећи се операционим истраживањима ова школа применила је многе теорије и методе других наука у процесу руковођења и управљања, попут теорије организације, теорије информација, теорије вероватноће, теорије игара, експерименталног модела и метода узорка. Тако је применом знања из области кибернетике, математике, логике, статистике, опште теорије система, психологије и других, на примеру менаџмента потврђена интердисциплинарност као највиши квалитет науке савременог доба. У практичном смислу, заједничке особине бројних и хетерогених праваца савременог менаџмента представљају њихов динамички карактер, истицање слојевите структуре менаџмента и његове адаптибилности. У идејном смислу међутим, крајем 20. века објединили су их концепт сталног унапређења квалитета робе и услуга, као и концепт партиципативног менаџмента. Истовремено, менаџмент као вештина пословног организовања почео се везивати и за непрофитне организације какве су јавне службе и институције културе, попут музеја, позоришта, концертних подијума и библиотека.

Водећи теоретичар менаџмента друге половине 20. века, Питер Дракер (р. 1909), сматра да је суштина менаџмента „учинити људе свесним заједничких могућности дајући им заједничке циљеве, систем вредности, одговарајућу организациону структуру и прилику за развој, како би се одговорило на промене.“[4)] Мање прецизно и ослобођено набрајања конститутивних елемената дисциплине, а више филозофско, јесте одређење истог аутора према коме је менаџмент „пружање знања у циљу откривања како постојеће знање може најбоље да се примени да би се произвели резултати“[5)]. Менаџер се истовремено представља као особа одговорна за примену и практичну, извођачку страну знања.[6)]

У Дракеровој књизи *Посткапиталистичко друштво*, која у постојећим друштвеним и производним односима проналази исходишта будућег социјалног организовања, однос према знању третира се као главни чинилац развоја цивилизације. У прошлости знање је прошло кроз три фазе, узрокујући суштинске трансформације: знање примењено на алатке, на оруђа за рад, створило је индустријску револуцију, знање примењено на рад створило је револуцију продуктивности, док је знање примењено на само знање створило револуцију менаџмента! Са менаџментом, навелико се почело говорити о организацијама као феномену и о друштву будућности као друштву организација. Но, према Дракеровом мишљењу, још пре 1970. године организације су почеле суштински да се трансформишу, и да од оних заснованих на информацијама прерастају у организације засноване на одговорности, проистеклој из потребе чланова орга-

низације да допринесе њеној успешности. Тако је почело да се рађа ново друштво, друштво знања и друштво организација, које није ни социјалистичко ни капиталистичко, већ друштво засновано на раду специјалиста, колега који су равноправни и који доприносе циљевима организације. Положај сваког од знања одређен је доприносом које оно пружа заједничком задатку, послу, а не било каквом унутрашњом надмоћношћу или подређеношћу. Таквом организацијом се не командује и није јој потребан шеф: она се усмерава на испуњење сопствене мисије и њоме се управља. Крајњи задатак менаџмента у том новом окружењу јест да поставља смернице и формулише стратегију даљег развоја, те да од сваког запосленог начини одговорног и самосвесног појединца који максимално доприноси заједничким циљевима. Будуће друштво функционисаће на спрези, тј. равнотежи културе интелектуалаца и културе менаџера, са дубоком свешћу да су сва знања подједнако вредна и да све друго, у практичном смислу, води спутаности, незадовољству и лошем функционисању.

б) *Теоретске претпоставке библиотекарства*

Изум штампе покретним словима у 15. веку, научна револуција 17. века, индустријска револуција и француска буржоаска револуција у 18. веку, промене у систему образовања и појава професија у 19. веку, узроковали су драстичне промене у организацији и раду библиотека. Но, тек што су библиотеке модерног доба попримиле јасну физиономију, промена модела друштвеног организовања, која је почела средином шездесетих година 20. века, изазвала је још један циклус прилагођавања новонасталим околностима.

Рад на уређењу библиотека новог доба у Европи има 400-годишњу традицију, премда развој библиотекарства на овом тлу није био ни равномеран ни синхронизован. Након дугих векова у којима су библиотеке биле затворене у зидине манастира, појава универзитетских, кнежевских и дворских библиотека, те економски развој појединих културних центара, омогућили су да се поставе основе модерног библиотекарства.

Француски краљ Франсоа I (1515-1547), осмислио је далеке 1537. године обавезни примерак као начин попуњавања фондова своје дворске библиотеке, чиме је библиотека француских краљева постала најстарија европска библиотека која је имала право на један примерак свега што се штампа на тлу државе. Године 1627, предметна класификација фонда Краљевске библиотеке послужила је Габриелу Нодеу (1600-1653) као основа за најстарији европски приручник у области организације библиотечке грађе под називом *Упутства за вођење библиотеке.*

Под снажним утицајем Нодеових *Упутстава*, прихватио се немачки филозоф и ерудита Готфрид Лајбниц (1646-1716) 1691. године уређења

Библиотеке херцога Августа у Волфенбителу, осмисливши за њу како систем унутрашње организације, тако и прототип идеалне зграде овалног облика са грандоизном централном куполом. Лајбницове принципе за уређење библиотека разрадио је филолог Јохан Геснер (1691-1761) у библиотеци Универзитета у Гетингену, применивши, 1735. године, по први пут, систем numerus currens за смештај књига на полицама. Бенедиктински свештеник и библиотекар Мартин Шретингер (1772-1851) први је у Европи употребио термин библиотекарство (*Bibliothekswissenschaft*), те био најранији поборник идеје о библиотекарству као науци на европском тлу. На Универзитету у Гетингену је 1886. године, под руководством Карла Дјацка (1842-1903), дошло до оснивања најстарије европске катедре за библиотекарство, а правила за израду ауторског каталога која је Дјацко објавио 1886. постала су основа за више деценија широм Европе коришћене *Пруске инструкције*, објављене 1889. године.

Средином 19. века делатност Антонија Паницијa (1797-1879) на попуњавању фондова, изради каталошких правила (*Ninethy-one Rules,* 1841) и изградњи нове зграде учинила је Библиотеку Британског музеја највећом и најбоље организованом библиотечком колекцијом свога времена. Основана у саставу Музеја, Библиотека је отворена за јавност 1759. године, а у 19. веку су у њен састав ушле и Дворска библиотека енглеских краљева, која је имала право на обавезни примерак штампаних публикација у Енглеској од 1666. године, и збирке преко 800 манастирских библиотека из доба реформације. Паралелно са развојем британске националне библиотеке цветао је рад библиотека на колецима и универзитетима, иницран 1602. године обнављањем библиотеке Бодлеане у Оксфорду. Осим тога, тековина британског библиотекарства је и *Указ о јавним библиотекама* (*Public Library Act*) из 1850. године, који представља најстарији државни законски пропис за организовање рада јавних библиотека у свету.

Свест о потреби сарадње и међусобне помоћи међу европским библиотекарима довела је до покретања библиотекарских часописа (*Serapeum:Anzeiger für Literatur der Bibliothekswissenschaft*, 1840; *Zentralblatt für Bibliothekswessen*, 1884; *Revue des Bibliotheques*, 1891; *Library Association Records*, 1899) и до оснивања првих националних професионалних удружења: 1877. у Великој Британији, 1898. у Швајцарској, 1900. у Немачкој, 1906. у Француској. Године 1927, међународна сарадња у делокругу библиотекарства добила је свог идејног вођу и координатора у Међународној федерацији библиотекарсих друштава (International Federation of Library Associations - IFLA). Формирана са задатком да промовише сарадњу у области библиотекарства и библиографије, IFLA је седамдесетих година 20. века усмерила све своје снаге на израду међународних стандарда за конвенционални опис свих врста грађе у библиотекама (International Standardization of Bibliographic Description - ISBD). Данас су њени

програми усмерени на успостављање универзалне библиографске контроле (Universal Bibliographic Control - UBC), промоцију и дограђивање UNIMARC формата, како би машински читљиви записи (Machine Readable Cataloging - MARC) могли да се размењују у стандардизованом облику, формирање светског научно-информационог система (Worlds Scientific Information System - UNISIST), општу доступност публикација (Universal Accessability of Publications - UAP), унапређење библиотекарства у тзв. земљама у развоју, правно заснивање и регулисање рада у домену јавног библиотекарства и издавање стручне литературе која прати њену укупну активност.

Крајем 19. века библиотекарство се систематски развијало и на тлу Сједињених Америчких Држава, где су се већ јасно издвајали сви савремени типови библиотека: национална, јавне, школске, високошколске и специјалне. У Конгресној библиотеци у Вашингтону пред крај 19. века уобличене су функције националне библиотеке. Право на обавезни примерак штампане грађе са територије целе земље, међународна размена публикација, осмишљавање и разрада сопственог класификационог система, међубиблиотечка позајмица и централизована каталогизација, примењују се у Конгресној библиотеци већ преко сто година. Конгресна библиотека данас израђује централни каталог књига за мрежу од преко 2.000 подређених библиотека. Њен фонд процењује се на више од 100 милиона јединица библиотечке грађе, од чега је 21 милион књига, преко 40 милиона рукописа, 14 милиона фотографија, 8,7 милиона микроформи, 4,1 милион мапа и 2 милиона јединица аудио-визуелне грађе. Године 1981. обустављена је израда лисног, а отпочела је израда електронског каталога Конгресне библиотеке. Ова, данас најбогатија библиотека света, не врши функцију централне националне библиотеке у домену пољопривреде и медицине, који су у надлежности двеју посебних институција: Националне библиотеке за област медицине (Nacional Library of Medicine, Bethesda, Maryland) и Националне библиотеке за област пољопривреде (National Agricultural Library, Beltsville, Maryland).

Покрет јавног библиотекарства у Америци добио је велики замах након што је 1848. године у Бостону (Масачусетс) прописана градска такса за оснивање библиотеке. До краја века све државе чланице Федерације донеле су сличне прописе, чиме су створиле правне претпоставке за развој локалних библиотека. Непроцењив допринос овоме процесу пружио је и индустријски магнат Ендрју Карнеги (1835-1919) чијом је донацијом у висини од шест милиона долара основано, или помогнуто оснивање, 1679 јавних библиотека у периоду од 1881. до 1919. године.

Брз раст фондова универзитетских библиотека и интензиван рад на развоју школских библиотека у Сједињеним Државама тековине су 20. века.

Извесна окошталост форме и метода рада школских и високошколских, односно академских библиотека, међутим, свакако је поткрај 19. века подстакла појаву новог типа библиотеке - специјалне библиотеке. Настале у складу са све израженијом потребом савременог друштва за специјализованим институцијама у свим областима људске делатности, оне су у библиотекарство унеле нову динамику и утрле пут појави документационих и библиотечко информационих центара.

Чак три, од пет класификационих система који су се крајем 19. века развили у свету, настала су на тлу Америке. Мелвил Дјуји (1851-1931) је 1876. године објавио прво издање *Децималне класификације*, Чарлс Ејми Катер (1837-1903) је 1891-93. године публиковао своју *Експанзивну класификацију*, а Џејмс Хенсон (1864-1943) и Чарлс Мартел (1860-1945) почели су 1898. године да развијају *Класификацију Конгресне библиотеке*. Почетком 20. века, ипак, Дјуијева децимална класификација постала је највише примењиван класификациони систем у америчким библиотекама, без обзира на њихову типологију.

Америчко библиотекарско удружење, основано 1876. године, најстарије је и данас највеће национално професионално удружење библиотека и библиотекара на свету, са 60.000 чланова, од којих близу 15.000 присуствује редовним годишњим конференцијама Удружења. Чланови професионалног удружења, међутим, не чине ни петину запослених у библиотекама Сједињених Држава, чији се број креће око 300.000. Америчка *Енциклопедија историје библиотека* износи податак да је 1900. године у америчким библиотекама радило око 3.000 људи, да се тај број за наредних 70 година умножио преко 40 пута, те да су, по процентуалном расту броја запослених, у том раздобљу библиотекари, од свих занимања у земљи, били на другом месту, одмах после медицинских сестара.[7)] Сто петнаест година дуга традиција високошколског библиотекарског образовања, усмеравана захтевним системом акредитовања који спроводи ALA, сигурно је веома допринео оваквој слици развоја професије.

Годину дана након оснивања чланови Америчке библиотекарске асоцијације већ су показали тежњу ка интернационалном деловању, које је природно било усмерено ка Европи. Група америчких библиотекара, на челу са Мелвилом Дјуијем, присуствовала је у Лондону стручној међународној конференцији и била директно заслужна за оснивање Британског библиотекарског удружења. Педесет година касније, 1927. године, ALA је постала један од оснивача Међународног удружења библиотекарских друштава, струковне организације највишег ранга на свету. Од 1938. ALA је и придружени члан Међународне федерације за документацију (*International Federation for Documentation - FID*), чије је чланство по професионалном профилу далеко шире, јер га, осим библиотека, чине бројне националне и међународне организације из домена библиографске

делатности, документациони и информациони центри, те научни институти чији се рад односи на проблематику опште класификације наука.

Библиотекарство 20. века обележено је, огромним порастом штампарске продукције која је умногостручила фондове библиотека, разноврсношћу библиотечке грађе, која је књигу учинила само једним од носилаца информација у библиотекама, и технолошким иновацијама које су потпуно промениле модел комуникације међу људима. Рачунари и рачунарске мреже, настали 60-година 20. века у војне сврхе, брзо су ушли у цивилну употребу, убрзали проток идеја и информација и довели у питање значајне тековине штампарства, као што су облик књиге, ауторска права и веродостојност података на пример. Чинило се да су у питање доведени и опстанак књиге и опстанак библиотека. Статистички подаци, међутим, већ годинама уназад потврђују да упркос причама о превазиђености књиге као медија издавачка продукција у свету бележи стални раст, а библиотеке имају све бројније кориснике. Део одговора на овакве недоумице лежи у свевременим функцијама библиотека: прикупљања, чувања, организовања и давања на коришћење писаних творевина људског ума, али део лежи и у сазрелој свести друштва о значају библиотека за његов просперитет. Није тајна да се најпознатије, највеће, најопремљеније и најквалитетније библиотеке налазе тамо где друштвена заједница ставља информационе и образовне потребе својих чланова у први план, сврставајући библиотечко-информациону делатност у стратешке интересе свога друштва.

Буран напредак библиотекарске праксе у 20. веку може се пратити и преко принципа, начела или правила која су припадници професије прокламовали у протеклом веку. Најраније исказана, *златна правила библиотекарства* Индуса Рамамрите Ранганатана (1892-1972), објављена су 1931. године истовремено у Мадрасу и Лондону, а најавила су време брзих технолошких промена коме ће се и библиотеке и њихови читаоци морати да пролагоде. Схватајући књигу не као музејски експонат, него као носиоца порука за најразличитије категорије читалаца, ова правила прокламовала су активан однос библиотеке према читаоцу и обавезу сталног осавремењавања сопственог рада. Једноставно формулисана, она су одражавала филозофију библиотекарства средине 20. века, а била су комплементарна са Ранганатановим радом на пољу класификације, који је утро пут новом приступу библиотечким класификацијама, те најавио и ступање индијске библиотечко-информационе школе на професионално тле.

Стваралаштво Американца Џесија Шира (1903-1982) постало је други камен темељац библиотекарства 20. века. У садржинском смислу Шир је репутацију великана међу савременицима стекао доследним заступањем и сталним доказивањем става да је библиотекарство наука, образлагањем социолошке и епистемолошке утемељености ове научне дисциплине, својим доприносом

појави информатике као науке, суштинским успостављањем везе између библиотекарства, документалистике и информатике и практичним и теоретским радом у домену високошколског образовања библиотекара. Његово залагање за јединство ове професионалне групације, за дефинисање система вредности и циљева које прихватају и којима теже сви чланови заједнице, као и настојање да библиотекарство укључи у корпус наука постмодерног доба, постали су платформа за улазак ове дисциплине у Дракерово друштво знања. На идејама данас помало заборављеног Шира, а инспирисани Ранганатановим принципима, Волт Крофорд (р. 1942.) и Мајкл Горман (р. 1941.) су на крају 20. века формулисали *credo* библиотекарства за наступајуће доба, инсистирајући на значају библиотека за просперитет човечанства, поштовању свих форми преношења знања, сврсисходним коришћењем технологије, демократичности знања и визионарском односу према будућности.

Док су Ранганатанови принципи усмерени на библиотеку класичног типа, Крофорд и Горман имају у виду савремену делатност библиотека, која је проширена новим облицима и новим алатима за пружање информационих услуга. У њих су уткане три претпоставке филозофије библиотекарства 21. века, а то су револуција менаџмента, друштво знања као општељудско стремљење и менаџмент знања, као мисија библиотекарства у наступајућем миленијуму. *Служење* заједници, које пропагирају и једна и друга правила, развило се код Крофорда и Гормана у светлу визију будућег развоја библиотека, засновану на прецизним анализама постојеће производне праксе, познавању свих релевантних становишта из домена социологије будућности и поштовању филозофских претпоставки библиотекарства формулисаних у стваралаштву Џесија Шира. Посматрана као три карактеристична ступња у развоју библиотекарства, Ранганатанова, Широва и схватања Гормана и Крофорда, потврђују и напредак библиотекарства као научне дисциплине. Она указују на проширен обухват библиотекарства, које је у свој практични и теоретски корпус примило нове носиоце знања и информација, нова технолошка решења и нове методе рада. Истовремено, постало је извесно и методолошко приближавање библиотекарства друге половине 20. века тзв. природним наукама, што је указало на даљи правац развоја дисциплине као спољне манифестације веома разуђене теорије комуникације.

в) *Менаџмент у библиотекама*

Иако је још Антонио Паници у Библиотеци Британског музеја испољавао изразите менаџерске способности, пиониром библиотечког менаџмента може се сматрати Мелвил Дјуји. Он је „врло рано у својој професионалној каријери почео да осећа снажну потребу за применом тестирања и експеримената у

библиотекама, те за осмишљавањем метода рада и сарадње на набавци, опремању библиотека и стандардизацији одређених библиотечких операција. Због тога је са групом истомишљеника основао комерцијално предузеће под именом *Remington Rand Company*, које је серијски производило материјал од посебног интереса за библиотекаре, водитеље различитих картотека, архивисте и административно особље. Масовна производња каталошких листића, међаша, опреме за картотеке и намештаја за библиотеке водила је не само вишем нивоу стандардизације и њиховом појевтињењу, већ и знатном унапређењу у пружању услуга и пословању, које је послужило за углед како покровитељима библиотека и архива у САД и Канади, тако и пореским обвезницима обеју држава."[8)]

Примена научног менаџмента у америчким библиотекама почиње тридесетих година 20. века када га Доналд Конеј (1901-1973), под директним утицајем Тејлора и Галика, разматра у односу на рад универзитетских библиотека. Један од водећих америчких библиотекара, директор библиотеке Министарства пољопривреде, и касније истакнути професор и декан неколико библиотекарских школа, Ралф Шо (1907-1972), био је такође под директним Тејлоровим утицајем. Између 1940. и 1950. године он спроводи прва истраживања из домена научног менаџмента у области библиотекарства, а њихове резултате објављује у најзначајнијим стручним часописима тога времена. Његов текст *Scientific Management in Library* штампан је јануара 1947. године у *Wilson Library Buletin*, а рад под називом *Scientific Management* јануара 1954. у часопису *Library Trends*. У њима Шо констатује да многи не верују да су послови у библиотеци погодни за систематске анализе, те до нерадо користе могућности које им пружа научни менаџмент. Шо, међутим, сматра да се библиотечки послови састоје од низа узастопних механичких радњи управо идеалних за такве анализе.

Године 1938. и 1939. публиковани су први текстови који библиотечки менаџмент везују са праксом јавног управљања, а ALA у исто време промовише прве радове који се односе на психологију запослених у јавним библиотекама, нарочито истичући проблем радне мотивације. Најзад, касних шездесетих година 20. века, на библиотечке операције почињу да се примењују квантитативне методе. У први план заправо избија процес доношења одлука заснован на операционим истраживањима. Системске анализе увеле су у истраживање радног процеса у библиотекама математичке моделе, теорију вероватноће, тактичке игре, прављење сценарија, што је веома допринело разумевању различитих аспеката стручног рада као што су чување грађе, време њеног застаревања или позајмна политика. Оспоравања која су потом уследила проистицала су углавном из две чињенице: прве, да системске анализе посматрају сваку операцију одвојено уместо као део процеса, тј. целине рада у библиотеци, и

друге, да оне у потпуности пренебрегавају утицај политичких промена на рад библиотека. Тако се у еволуцији мисли о управљању и руковођењу још једном променила тежишна тачка, у којој се, по први пут, нашло задовољење потреба корисника.

Револуција квалитета, или фаза која се у историји управљачке мисли зове менаџмент укупног квалитета (Total Quality Management - TQM), почива на неколико битних претпоставки: означавању потрошача и купца производа, тј. корисника услуга, као централне личности производног ланца; оријентацији ка сталном побољшању пословања, производа, услуга и односа према раду; активном учешћу запослених у производном процесу и коришћењу савремених метода и техника за мерење пословних резултата. Концепт је промовисан у Јапану након Другог светског рата, где су за неколико година упорног рада на обнови земље и ратом опустошене привреде, Јапанци, следећи идеје Американаца Деминга (1900-1993) и Џурана (р. 1904.) о нужности врхунског квалитета роба и услуга као путу за повратак у светску економију, направили економско чудо. Док се влада Сједињених Држава бавила социјалним програмима и преквалификовањем војника у радну снагу, а пре него што су се амерички индустријалци уопште снашли, њихово тржиште било је преплављено квалитетном и релативно јевтином јапанском робом. Привреда САД морала је одговорити прихватањем истих мерила, а међу националним компанијама у том смислу су предњачили *Ford Motor Company, Xerox, Hewlet-Packard* i *Motorola.* Пошто је седамдесетих година 20. века интегрисан у индустрију и бизнис, TQM почиње да се користи у државној управи, образовању и тзв. непрофитним организацијама. Почев од 1992. године у стручним библиотекарским часописима у САД стално расте број написа о примени TQM у библиотекама.

Без обзира да ли менаџмент укупног квалитета дефинишемо као *стално побољшавање основних процеса пословања, систем непрестаног развоја базиран на потребама корисника,* или као *нехијерархијску и небирократску културу засновану на идеји потпуне ангажованости запослених у циљу задовољења потреба корисника*, јасно је да библиотеке представљају идеално окружење за TQM. Оријентација на служење заједници, свест да је сваки корисник свет за себе, а да се квалитет услуге *дефинише према корисниковом ставу о њеном квалитету*, садржане су у основним начелима библиотекарства 20. века. Зато кључно питање савременог библиотекарства, *Да ли се данас заиста зна шта су функције библиотека и шта су задаци сваког типа, или сваке библиотеке појединачно*, јесте уједно и најзначајније питање пред којим се налазе они који библиотекама руководе.

Библиотекарство и менаџмент јесу научне дисциплине модерног доба, а за њихово су научно утемељење били неопходни исти историјски и економски

предуслови. Све до средине 20. века њихов развој текао је паралелно, да би постмодерно доба, како називамо време које је уследило, избацило у први план менаџмент као генеричку функцију будућег друштва знања, а стручну библиотекарску јавност поделило по питању судбине библиотека. По трећи пут у истом веку прогнозирана је након промоције технолошких иновација пропаст библиотека, као што се пре појаве рачунарске технологије десило са појавом микрофилма и аудио-визуелних средстава. Као ни претходни изуми ни електронска комуникација, међутим, не само да неће уништити библиотеку као институцију, него ће напротив помоћи да се њена мисија остварује брже и потпуније. На самом почетку 21. века утихнуле су расправе о будућности библиотека јер је постало јасно да, без обзира на институционални оквир, улога посредовања између људи и забележеног знања мора добијати на значају што смо ближе друштву знања. Сада изгледа као да су се доскора неумољиво паралелне линије развоја теорије менаџмента и теорије библиотекарства почеле приближавати, обележавајући нам пут у будућност.

Литература

1. The Foundations of Education for Librarianship / Jesse H. Shera. - New York : Becker and Hayes, 1972. - 511 p.
2. Introduction to Library Science: Basic Elements of Library Service / Jesse H. Shera. - Littleton, Colorado : Libraries Unlimited, 1976. - 208 p.
3. World Librarianship: A Comparative Study / Richard Krzys, Gaston Litton. - New York: Marcel Dekker, Inc., 1983. - XIV, 239 p.
4. Future Libraries: Dreams, Madness and Reality / Walt Crawford, Michael Gorman. - Chicago: American Library Association, 1995. - 198 p.
5. Postkapitalističko društvo / Peter F. Drucker; preveo Slobodan Jovanović. - Beograd: Grmeč - Privredni pregled, 1995. - 219 str.
6. Strategijski menadžment / Jovan Todorović, Dragan Đuričin, Stevo Janošević. - Beograd: Institut za tržišna istraživanja, 1998.
7. Intelektualna istorija Evrope / Marvin Peri; preveo sa engleskog Đorđe Krivokapić. - Beograd: Klio, 2000
8. Uvod u menadžment / Dejan D. Erić. - Beograd : Ekonomski fakultet, 2000. - XX, 489 str.
9. Strategijsko poslovno planiranje: menadžment pristup / Vesna Milićević. - Beograd: Fakultet organizacionih nauka, 2001. - XI, 243 str.

Напомене

1) Intelektualna istorija Evrope / Marvin Peri; preveo sa engleskog Đorđe Krivokapić. - Beograd : Clio, 2000. - str. 171
2) Најпознатије Тејлорове публикације јесу „Систем плаћања по комаду“ (1885), „Управљање у погону“ (1903) и „Принципи научног менаџмента“ (1911).

3) Intelektualna istorija Evrope / Marvin Peri; preveo sa engleskog Đorđe Krivokapić. - Beograd : Clio, 2000. - str. 446
4) Превод из Дракеровог текста Management and the worlds work (Harvard Business Review, September-October 1988) цитиран према: Strategijski menadžment / Jovan Todorović, Dragan Đuričin, Stevo Janošević . - Beograd : Institut za tržišna istraživanja, 1998. - str. 13
5) Postkapitalističko društvo / Peter F. Drucker; preveo Slobodan Jovanović. - Beograd: Grmeč - Privredni pregled, 1995 . - стр. 47
6) Isto . - str. 49
7) Encyclopedia of Library History / eds. Wayne A. Wiegand, Donald G. Davis . - New York Garland Publishing, Inc., 1994. - p. 390

Резиме

Наука модерног доба изнедрила је као засебне научне дисциплине и библиотекарство и менаџмент. Почетак 21. века пружа довољну историјску дистанцу за сагледавање основних праваца развоја обе дисциплине, а синтетичност науке постмодерног доба у пракси одређује менаџмент у библиотекама као низ међусобно повезаних континуираних активности на планирању, организовању, вођењу и контроли, које се остварују кроз рад са људима и помоћу ресурса библиотека, а усмерене су на остваривање њихове мисије у савременом свету.

Проф. д-р Гордана Стокич
Библиотечное дело и менеджмент: возможная паралель

Резюме

В современной науке появились, как особые научные дисциплины и библиотечное дело и менеджмент. Начало 21-ого века дает возможность создания необходимой исторической дистанции для обнаружения основных направлений развития обеих дисциплин, а синтетичность науки постмодерной эпохи на практике дефинирует менеджмент в библиотеках, как ряд взаимосвязанных континуальных активностей в планировании, организации, управлении и контроле, которые осуществляются в работе с людьми и при помощи ресурсов библиотек, а которые предназначены для осуществления их миссии в современном мире.

Gordana Stokić. Prof. Ph. D.
Libriaranship and Management : potential parallel

Summary

The Science of the Modern Age carried out the Librarianship and the Management as particular scientific disciplines. The begginning of the 21st Century gives us a suitable historical distance to purview the principal streams of the development of both disciplines, and the Synthetical Structure of the Science of the Post-Modern age in practice, and defines the Management in Libraries as series of mutuallely linked continued activities regarding Planning, Organisation, Conducting and Control, that are pursued through work with people and with the help of Ressources of the Library, but they are directed to realise their missions in the Modern World.